

УДК 304:316

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.12>**О. В. Іванова**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0682-5607>

асистент кафедри філософії,

соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЛЮДСЬКОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ

Постановка проблеми дослідження. Штучний інтелект – одна з найпотужніших подій сучасності, яка приносить остаточні зміни у взаємодію людини з технологіями та навколишнім світом. Карколомний розвиток штучного інтелекту ставить перед філософією багато нових завдань, де першорядне значення набуває низка етичних викликів, які пов'язують їх із збереженням і переглядом антропологічного виміру людської суб'єктивності. Центром цих дискурсів, етичних і онтологічних, визнавалася особа через її самосвідомість, свободу волі та моральну відповідальність. Одночасно все більше і більше сфер соціальної діяльності проникають алгоритмічні системи. Це охоплює ризик, коли людська суб'єктивність може бути деперсоніфікована, а її автономні межі – розмитими. Просвітлення цієї проблеми вимагає філософського діалогу між гуманістичною традицією та технологічною, беручи до уваги зростаюче значення машинних рішень. Антропологічний вимір розглядає проблему сутності людини як суб'єкта мислення, дії та рефлексії під впливом штучного інтелекту. Тому необхідно відповісти на питання, чи здатний штучний інтелект становити загрозу ідентичності людської суб'єктивності чи, інакше, може діяти як інструмент її трансформації. У цьому сенсі розмова про етичні основи стосунків між людиною та технікою, поряд із необхідністю збереження антропоцентричної позиції у світі, що стає технологічною реальністю, потребує підвищеної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз етичних викликів, пов'язаних із штучним інтелектом, набуває особливого значення в умовах швидкого розвитку технологій, які безпосередньо впливають на людську суб'єктивність. Останні дослідження в цій сфері вказують на необхідність переосмислення традиційних концепцій людської ідентичності в контексті диджиталізації та автоматизації. В. Азаренков та К. Криклива [1] підкреслюють, що зростаюча роль ШІ у прийнятті рішень викликає серйозні питання щодо моральної відповідальності і автономії особистості. Вони наголошують на важливості етичних стандартів у розробці технологій, які можуть або зміцнити, або підірвати людську суб'єктивність. С. Бескара-

вайний [2] розглядає протиріччя між інструментальним і суб'єктивним підходами до осмислення загального штучного інтелекту, акцентуючи на необхідності збереження гуманістичних цінностей у контексті стрімкого розвитку технологій, оскільки ігнорування цих цінностей може призвести до дегуманізації відносин між людьми і технологіями. Дослідження Є. Борінштейна та Л. Городнюка [3] розкриває філософсько-антропологічний феномен Homo Digitalis, пропонуючи нові перспективи для осмислення суб'єктивності в умовах, коли технології стають невід'ємною частиною людського життя. Вони звертають увагу на важливість розуміння взаємозв'язку між людиною та гаджетами як онтологічної системи. У статті Т. Бутченка та О. Сорокіної [4] акцентується актуалізація філософських засад інформаційної свідомості, що стає викликом сучасності, оскільки дослідники вказують на необхідність формування нових етичних принципів, які б регулювали використання ШІ в освітній і науковій діяльності. А. Коломієць та О. Кушнір [5] досліджують, як ШІ може трансформувати освітні практики, підкреслюючи важливість етичних норм у цьому процесі. Таким чином, останні публікації демонструють глибокі зміни в розумінні людської суб'єктивності в контексті розвитку штучного інтелекту, вказуючи на те, що в умовах стрімкої інтеграції технологій в усі сфери життя необхідно зберігати етичні принципи, які б забезпечили гармонійне співіснування людини і машини, не підірвавши основи людської ідентичності.

Метою статті є через призму антропологічного виміру людської суб'єктивності визначити етичні виклики штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Проблема етики штучного інтелекту в контексті людино-філософського аспекту людської суб'єктивності є одним із провідних у сучасній філософії рефлексії, оскільки торкається не лише комплексу моральних проблем, а й кардинальних трансформацій концепції людини як суб'єкта дії та пізнання. Ці питання мають бути поставлені широкою міждисциплінарною спільнотою вчених у галузі філософії, антропології, етики, соціології та технічних наук. Такий підхід дозволить пізнати всі численні

зміни, які відбуваються з людиною в процесі розвитку штучного інтелекту, визначити його місце в майбутньому світоустрої, коли машини братимуть на себе все більше функцій, які раніше належали тільки люди. Їх слід аналізувати, зважаючи на те, що таке людська суб'єктивність, що означає штучний інтелект і який їхній взаємозв'язок, а також які етичні проблеми є результатом розвитку технологій.

Основою людської суб'єктивності є чітка здатність до саморефлексії, морального судження, емпатії та відповідальності, жодна з яких неможлива для жодної штучної системи. Суть штучного інтелекту, незважаючи на те, що він забезпечується високою когнітивністю, обмежена домінуванням алгоритмічної раціональності, коли суб'єкт недосяжний для творчості та інтуїції, а також глибоких міжсуб'єктивних зв'язків. У нього немає місця для розвитку [7].

Людська суб'єктивність, таким чином, є головною категорією, яка лежить в основі тих якостей істоти, здатної до самосвідомості, морального обдумування та вибору. Ці антропологічні риси суб'єктивності походять від таких атрибутів, як свобода, комунікативні здібності, креативність, моральне самовдосконалення та свідомість смерті. Невіддільна від ідеї цінності людського існування, суб'єктивність переходить у гуманістичні напрямки філософії – від Е. Канта до екзистенціалістів. Необхідно підкреслити, що людська суб'єктивність є не чисто біологічною категорією, а глибоко культурною та духовною, оскільки вона є фундаментальною у комунікативних і соціальних відносинах.

Поява штучного інтелекту як предмета рефлексії щодо його етики докорінно змінює уявлення про традиційні межі людського мислення, які, отже, мають бути не лише локусом, а й фокусом предмета дослідження. Дійсно, сучасні когнітивні системи все більше володіють здатністю до самонавчання та аналітичних здібностей у реальному часі для вирішення завдань на основі величезних обсягів даних, які колись вважалися унікальним надбанням людей. Здатність технології імітувати продуктивність людини породжує багато міфів, особливо тих, що стосуються природи та меж її інтелекту. Основні дебати в цьому контексті можна звести до однієї з ключових суперечок; чи є така система справді розумною, чи вона просто ідеально імітує процеси людського мислення на основі алгоритмів і статистичних закономірностей [9].

Слід зазначити, що всі найкращі моделі штучного інтелекту залишаються повністю позбавленими онтологічної суб'єктивності, а це основна частина природи людини. Відсутність самосвідомості, морального досвіду чи цілеспрямованості робить його просто інструментом, що функціонує

в рамках створених ним програм. Проте саме ця можливість виконувати складні завдання є джерелом небезпеки, пов'язаної з десакралізація та знецінення людської суб'єктивності. Таким чином, як тільки штучний загальний інтелект стане здатним випереджати людей у певних когнітивних процесах, виникає ризик того, що люди більше не будуть розглядатися як центральна цінність, а просто як функціональний елемент у технологічно зумовленій системі.

Такий стан речей вимагає перегляду деяких основних філософських ідей – наприклад, про суб'єктивність, свободу волі та відповідальність. Десакралізація людської природи, що призводить до автоматизму почуттів, думок і етичних виборів, що ймовірно призводить до втрати індивідуальності. Призводить до втрати індивідуальності. Однак розвиток когнітивних систем також відкриває більше, насправді досить небезпечних, коли технології починають домінувати над своїми суб'єктами настільки, що вони нав'язують нові моделі взаємодії шляхом нав'язуючи своє панування.

Питання про етичні межі штучного інтелекту необхідно ретельно продумати, щоб уникнути обставин, за яких місце людської суб'єктивності може зайняти технологічна раціональність. У цьому випадку, це тільки люди, які можуть зрозуміти вплив пози на дії, що несуть алгоритми; отже, підтримка цього стану має бути стратегічним інтересом людського виду під час подорожі разом із будь-якою технологією. Людська автономія та інтереси стоять на першому місці в етичному контролі будь-якого розвитку штучного інтелекту, щоб констатувати такі ризики, як дегуманізація [6].

Через антропологічний розрив виявляється, що суб'єктивності, взяті в їхньому людському імпорті, суттєво відстають від відкритих для них технічно-наукових еволюцій. Найосновніша небезпека, звичайно, полягає в тому, що у майбутньому суб'єкти-людини можуть усе більше поступитися власними рішеннями тому, що стануть більш залежними від систем алгоритмів, які моделюють, проксі та забезпечують виконання їхніх моральних, політичних і соціальних виборів. За таких умов має відбутися зміна основних принципів людської суб'єктивності, що матиме відношення до здатності до автономного мислення та відповідального прийняття рішень. На основі великих даних можуть з'явитися розроблені алгоритми, які роблять можливим раціональний вибір; насправді, однак, вони реалізують свого роду приписи, які повинні проявлятися у вигляді дій, що ведуть до моделей поведінки з цілеспрямованими програмами. Вони не завжди враховують місце питання з етичної точки зору для кожної потреби особи.

«Ерозія» суб'єктивності в цьому випадку стосується поступового позбавлення індивіда як автономного та відповідального агента та зростання залежності від технологічних систем. Вільні суб'єкти – люди – замінюються бінарними атомами, прив'язаними до механізмів збору, аналізу та передбачення дій, що здійснюються над ними через сліди, а отже, і підвладні їм. Такі сліди складаються з поведінкових даних, історії пошуку, уподобань або навіть соціальних зв'язків. Такі цифрові аватари переймають живу суб'єктивність загальними моделями поведінки. Унікальним індивідам загрожує деперсоналізація, зведена до статистичних параметрів, які використовуються для прийняття рішень не лише у світі торгівлі, але й у політиці та суспільстві.

За обставин, коли алгоритми відіграють більшу роль у вирішенні того, які новини людина читатиме, що купуватиме, з ким спілкуватися чи навіть політичні рішення, які вона підтримуватиме, стає само собою зрозумілим, що такі люди поступово втрачають місце як ключовий суб'єкт суспільного життя. Цей різновид технологічного детермінізму, який є результатом цього процесу, може в деякі моменти вплинути на втрату морального керівництва, враховуючи, що машини позбавлені здатності бути емпатійними, критично мислити та враховувати конкретні обставини [10].

Дегуманізацію людини у світі техніки слід вважати однією з найважливіших проблем сучасності. Завданням етичного регулювання цифрових систем є розробка шляхів збалансування прогресу технологій зі свободою людини та, водночас, формування передумов відповідальності у використанні досягнень технологій. Технологія має бути під контролем цієї опори суб'єктивності людини та її руху, а не замінювати її. Тільки це дозволить уникнути загроз, які випливають із перетворення людини на підлеглого споживача або виконавця рішень, які приймає технологія.

Деякі з етичних проблем, які є результатом антропоморфного аспекту штучного інтелекту, стосуються, наприклад, досить складного питання про те, хто несе відповідальність за рішення, прийняті алгоритмами. Проте суто штучний інтелект, якому бракує чуйності, доброти та морального відчуття добра й зла, не може бути повноцінним суб'єктом етичних норм, створених історично міжсуб'єктивними стосунками людей. Саме людські судження створені під впливом цієї потреби в досвіді, емоціях та інтуїтивному розумінні правильного і неправильного, механізми якого ніколи не зможуть відтворити. У цьому відношенні делегування рішень, які безпосередньо стосуються людей, механізмів, ризикує знищити саме поняття моральної відповідальності, оскільки для алгоритмів це лише питання застосовності моделі, теорії даної ймовірності та

при цьому не всі вершини людського буття враховуються.

Штучний інтелект може виконувати функції на основі заздалегідь визначених цілей або завдань, але його автономія породжує надзвичайно велику кількість ризиків, зокрема, коли дії призводять до появи непередбачуваних результатів. Це може відбуватися як через технічну неадекватність, так і через недостатню відкритість роботи алгоритму [8].

Відсутність засобів етичного контролю над ними також створює загрозу несвоєчасного втручання, якщо рішення штучного інтелекту призведуть до соціальних чи індивідуальних втрат. Зокрема, системи прийняття рішень у критичних секторах: охорона здоров'я, правосуддя чи управління.

Питання автономності штучного інтелекту має почати отримувати особливу увагу, оскільки воно відображає не лише технічну реалізацію, але й глибші етичні принципи, які контролюють взаємодію людини з технологіями. Зазначене означатиме розробку інструментів збалансування та верифікації алгоритмічних аудитів не лише за критеріями ефективності, а й за принципами гуманності, справедливості та прозорості. Неможливо перекласти повну моральну відповідальність на ШІ. Це знищило б ґрунт для етики, заснованої на усвідомленні наслідків у поведінці. Таким чином, завданням для філософської антропології є визначення кордонів автономії для ШІ, а також розробка моделей співіснування, в яких технології не витісняють людські цінності, а є їх доповненням.

У філософському розумінні етика штучного інтелекту – це перегляд меж людської суб'єктивності та відповідальності, яка лежить на людині як творцеві та користувачі технологій. Оскільки штучний інтелект є продуктом людського інтелекту, він має радше діяти для покращення людських здібностей, ніж замінювати їх основними функціями. Особливої гостроти питання набуває в тих випадках, коли межа між людиною та пристроєм набуває більш відчутних обрисів – це має викликати не лише технічний контроль, а й глибоке філософське осмислення. Технологічний розвиток має здійснюватися таким чином, щоб забезпечити збереження основних характеристик людської природи – самовизначення, здатності до моральної рефлексії, творчості та міжособистісних стосунків. Філософська антропологія має перетворитися на один із рівнів наукового аналізу, де постає питання пошуку оптимальної пропорції розвитку між техносферою (провідним втіленням науково-технічного прогресу) та антропосферою (глибоко гуманістичною, що виражає цілісні гуманістичні принципи буття людства). вийде на перший план.

Зворотний бік цієї медалі найкраще виражено в практичних термінах: якщо техносфері буде приділено надмірний акцент у її розвитку,

а антропосферою знехтовано, виникне реальна небезпека того, що людина буде зведена до рівня додатка до технічної системи. Втрати його суб'єктивності, а також автономії можуть розглядатися як великі в цьому контексті. І навпаки, наголос на антропосфері, коли технологія відстає, гальмує прогрес – вона випереджає зміни та перешкоджає належній реакції людства на виклики сьогодення. Етика коеволюції людини та штучного інтелекту повинна означати не залишати штучний інтелект у рамках чистого виконання функцій автоматизації, а зробити його радикальним інструментом посилення людської суб'єктивності. З цією метою слід розглядати штучний інтелект як засіб, що підкреслює особливості людської вдумливості, емоційності та креативності, причому кожен екземпляр є особливим і всі вони доповнюють один одного, але не замінюють один іншого.

Розробка етичних стандартів регулювання взаємодії людини і машини важлива в тих сферах, де рішення, що приймаються за участю ІІІ, можуть суттєво впливати на життя людини, таких як медицина, освіта, юриспруденція, управління. Тут на перший план виходить розвиток «надійної етики» на основі прозорості, справедливості та відповідальності. Лише узгодженим розвитком антропосфери і техносфери можна запобігти дегуманізації людства і забезпечити розвиток гуманістично орієнтованої цивілізації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, можна зробити висновок, що у світлі збереження та перегляду антропологічного виміру людської суб'єктивності поява штучного інтелекту насамперед породжує низку етичних дилем. Найвища небезпека полягає у втраті моральної автономії та відповідальності з боку індивіда щодо тих рішень, які випадково передаються цим ненавмисним алгоритмічним системам аналізу даних. Технологічна гомогенізація з кінцевою деперсоналізацією ставить під загрозу людську суб'єктивність як локус вільної волі, культурної ідентичності та совісті. Питання є актуальним у філософському дискурсі щодо побудови етики співіснування, яка передбачала б розвиток вищої людської автономії щодо штучного інтелекту, а не втрату деяких його основних властивостей. Крім того, технологічний розвиток має йти пліч-о-пліч з гуманістичними цінностями в тому сенсі, що він поважає гідність людини та відображає її власний стан. Відповідно має бути прийнятий антропоцентричний підхід, згідно з яким технологія орієнтована на служіння людству, не ставлячи під сумнів її онтологічну унікальність. Тому штучний інтелект як нове явище потребує не лише інженерних рішень, а й етичного контролю, який уможливить синтез технологічного та антропологічного розвитку в інтересах збереження людської суб'єктивності.

Література

1. Азаренков В. І., Криклива К. О. Основні етичні проблеми штучного інтелекту. 2024. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/a362a851-b340-47d4-8e57-69b877922848/content>
2. Бескаравайний С. Протиріччя інструментального та суб'єктного підходів в осмисленні загального штучного інтелекту. *Науково-теоретичний альманах Грани*, 2023. №26 (3). С. 20–25.
3. Борінштейн Є. Р., Городнюк Л. С. Філософсько-антропологічний феномен Homo Digitalis як онтологічної системи «людина-гаджет». *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*, 2024. №33 (1). С. 15–21.
4. Бутченко Т., Сорокіна О. Актуалізація філософських засад інформаційної свідомості як виклик сучасності. *Humanities Studies*, 2024. №18 (95). С. 24–31.
5. Коломієць А., Кушнір О. Використання штучного інтелекту в освітній та науковій діяльності: Можливості та виклики. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 2023. №70. С. 45–57.
6. Коробкіна Т. В. Інтегральний поворот у філософії: антропологічний вимір: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філос. наук: 09.00.04. Харків, 2019. 35 с.
7. Моначин І. Л. Комп'ютер як варіант «органопроєкції» людського інтелекту і шляхи збагачення «комп'ютерної метафори». *Тези доповідей Міжнародної науково-методичної конференції Форуму молодих економістів-кібернетиків «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід»*, 2016. С. 111–113.
8. Пашинська А. Општування людського інтелекту в соціальному просторі. Людина і штучний інтелект: виміри філософської антропології, психоаналізу, арт-терапії та філософської публіцистики. *Підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць*. Київ : КНТ, 2020. С. 181–186.
9. Сідак Л. Про небезпеки визнання суб'єктності штучного інтелекту. Людина і штучний інтелект: виміри філософської антропології, психоаналізу, арт-терапії та філософської публіцистики. *Підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць*. Київ : КНТ, 2020. С. 153–158.
10. Хамітов Н. Академічна доброчесність як виклик, вимога і воля: контексти філософської антропології, етики й філософії освіти. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, 2023. №29 (2). С. 27–47.

Анотація

Іванова О. В. Етичні виклики штучного інтелекту: антропологічний вимір людської суб'єктності. – Стаття.

Автор статті представляє результати вивчення етичних викликів, що виникають у контексті розвитку штучного інтелекту, зосереджуючись на антропологічному вимірі людської суб'єктності. Технологічний поступ, що характеризується інтеграцією штучного інтелекту у повсякденне життя, спричиняє фундаментальні зміни у сприйнятті людини як автономного та морального суб'єкта. Людська суб'єктність, що є визначальною характеристикою онтологічного статусу

особистості, проявляється через свободу волі, моральну рефлексію, креативність та інтенціональність. У статті зазначається, що штучний інтелект, попри свою ефективність і здатність до обчислювальної обробки інформації, не володіє онтологічними характеристиками суб'єктності, такими як самосвідомість і моральна відповідальність. Проте його впровадження створює ризик розмивання людської суб'єктності через делегування функцій прийняття рішень та переоцінку ролі людини у системі соціальних та технологічних взаємодій. Аналізуючи співвідношення між штучним інтелектом і людиною, автор зосереджується на феномені антропологічного розриву, коли технологічний прогрес перевищує темпи етичної рефлексії суспільства. Це призводить до можливого відчуження індивіда від його моральної автономії та відповідальності. Окрему увагу приділено питанню знеособлення людської суб'єктності, що виникає у результаті цифровізації й алгоритмізації суспільного життя, коли людина редукується до набору даних або функціонального елемента системи. У цьому контексті підкреслюється важливість етики співіснування, що передбачає використання технологій як інструменту посилення людської суб'єктності, а не її заміщення. У статті доведено, що гармонізація технологічного розвитку з гуманістичними цінностями є необхідною умовою збереження унікальності людини в умовах цифрової трансформації. Філософське осмислення етичних викликів штучного інтелекту вказує на необхідність зміцнення антропоцентричного підходу, який утверджує цінність людської суб'єктності та її моральної автономії у світі, де технології стають невід'ємною частиною буття.

Ключові слова: моральна автономія, антропологічний розрив, інтенціональність, етика співіснування, гуманістичні цінності, технологічна рефлексія.

Summary

Ivanova O. V. Ethical challenges of artificial intelligence: the anthropological dimension of human subjectivity. – Article.

The author of the article presents the results of a study on the ethical challenges arising in the context

of artificial intelligence development, focusing on the anthropological dimension of human subjectivity. Technological progress, characterized by the integration of artificial intelligence into everyday life, causes fundamental changes in the perception of humans as autonomous and moral subjects. Human subjectivity, which is a defining characteristic of the ontological status of personality, is manifested through free will, moral reflection, creativity, and intentionality. The article argues that artificial intelligence, despite its efficiency and computational processing capabilities, does not possess the ontological characteristics of subjectivity, such as self-awareness and moral responsibility. However, its implementation creates the risk of eroding human subjectivity through the delegation of decision-making functions and the reevaluation of the human role within systems of social and technological interactions. Analyzing the relationship between artificial intelligence and humanity, the author focuses on the phenomenon of the anthropological gap, where technological progress outpaces society's capacity for ethical reflection. This dynamic can lead to the alienation of individuals from their moral autonomy and responsibility. Special attention is given to the issue of depersonalization of human subjectivity, which emerges as a result of the digitalization and algorithmization of societal life, where the individual is reduced to a set of data or a functional element within a system. In this context, the importance of an ethics of coexistence is emphasized, which entails using technology as a tool to enhance human subjectivity rather than to replace it. The article demonstrates that harmonizing technological development with humanistic values is a necessary condition for preserving human uniqueness in the face of digital transformation. The philosophical reflection on the ethical challenges posed by artificial intelligence underscores the need to reinforce an anthropocentric approach, affirming the value of human subjectivity and moral autonomy in a world where technologies are becoming an integral part of existence.

Key words: moral autonomy, anthropological gap, intentionality, ethics of coexistence, humanistic values, technological reflection.